

HANNA PALUSZKIEWICZ

NOWE ŚRODKI OCHRONY POKRZYWDZONEGO W POLSKIM PRAWIE KARNYM PROCESOWYM NA TLE EUROPEJSKIEJ POLITYKI KARNEJ

Stworzenie dla ofiar przestępstw skutecznych mechanizmów ochrony i pomocy karnoprosesowej staje się wyrazistą tendencją w polityce karnej Unii Europejskiej, jak też poszczególnych państw członków Unii. Z oczywistych względów polski prawodawca nie może pozostać pod tym względem poza dominującym nurtem zmian. Polityka pomocy i ochrony dla ofiar przestępstw, realizowana poprzez decyzję ramową z 15 marca 2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym¹, zakrojona jest szeroko i obejmuje nie tylko formy działań podejmowane w ramach procesu karnego, co wyraża się w przyznawaniu pokrzywdzonym nowych uprawnień wzmacniających ich rangę (pozycję) i możliwości działania w procesie karnym, ale także wzmocnienie pozycji ofiar poza procesem karnym – niekiedy nawet niezależnie od tego, czy jest on w ogóle prowadzony.

Przedmiotem poniższej analizy są w szczególności nowe rozwiązania karnoprosesowe, które w wyniku nowelizacji Kodeksu postępowania karnego ustawą z 5 listopada 2009 r. zaczęły obowiązywać w polskim porządku prawnym od 8 czerwca 2010 r.²

Ich bliższą prezentację warto poprzedzić kilkoma zdaniem wprowadzenia. Otóż zwrócić należy uwagę, że zarówno obowiązujące rozwiązania normatywne, jak nowe inicjatywy legislacyjne stanowią realizację idei ochrony ofiar przestępstw w toku procesów karnych prowadzonych wobec sprawców tych przestępstw i zmierzają do udzielania im faktycznej, a nie tylko pozostającej w sferze deklaracji pomocy prawnej. Pomoc tę można nazwać pomocą karnoprosesową, gdyż jej zakres i funkcje pozostają w ścisłym związku i w zależności od procesu karnego.

Uprawnienia procesowe oraz instrumenty ochrony karnoprosesowej przewidzianej dla pokrzywdzonego zależą w dużej mierze od tego, czy jest on stroną postępowania karnego, czy też występuje w nim w innej roli procesowej. Dla oceny pozycji procesowej pokrzywdzonego ma znaczenie nie tylko to, czy ofiara przestępstwa może uzyskać status pokrzywdzonego w postępowaniu karnym,

¹ Decyzja ramowa Rady z 15 marca 2001 r. w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym (2001/220/WSiSW), Dz. Urz. UE, L 82 z 22 marca 2001 r., s. 1 (dalej: decyzja ramowa).

² Ustawa z 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2009, Nr 206, poz. 1589.

lecz także czy – należąc do kategorii „ofiar” przestępstw w rozumieniu decyzji ramowej – mieści się dodatkowo w kręgu tych uznawanych za „szczególnie wrażliwe”³. Dla takich podmiotów przewiduje się szczególne formy wsparcia, co uzasadnione jest w sposób oczywisty ich sytuacją.

W decyzji ramowej w sprawie pozycji ofiar w postępowaniu karnym szczególną wagę przywiązuje się do uwzględnienia prawa ofiary do bycia traktowanym z poszanowaniem własnej godności, zapewnienia prawa do dostarczania i otrzymywania informacji, prawa do zrozumienia i bycia zrozumianym, a także prawa do ochrony w różnych stadiach postępowania⁴. Na gruncie postępowania karnego uprawnienia ofiar przestępstw obejmować powinny możliwość przyznania im statusu pokrzywdzonego, co może być połączone z nabyciem *ex lege* lub w drodze określonej czynności prawnej statusu strony procesowej, jak też możliwość otrzymania ochrony prawnej interesów ofiary wynikających z popełnionego na jej szkodę przestępstwa, bez konieczności jej udziału w postępowaniu karnym w charakterze strony procesowej. Ostatnia z wymienionych sytuacji ma swoje dalsze konsekwencje w możliwości uzyskania przez ofiarę przestępstwa kompensaty za szkody odniesione w wyniku przestępstwa, co nie musi być związane z wydaniem wobec sprawcy prawomocnego wyroku sądowego stwierdzającego popełnienie przestępstwa⁵.

O zwiększaniu znaczenia ofiary przestępstwa dla wszczęcia i prowadzenia polskiego procesu karnego świadczy nie tylko przyjęta w polskim prawie karnym procesowym ustawowa definicja pokrzywdzonego⁶, ale także przyznanie mu kolejnych procesowych uprawnień, i to niezależnie od tego, czy nabywa on jednocześnie w postępowaniu status strony (tak jak ma to miejsce w toku postępowania przygotowawczego z mocy art. 299 k.p.k.), czy też nie (np. w toku postępowania sądowego, na etapie poprzedzającym wytoczenie przez pokrzywdzonego i przyjęcie przez sąd do rozpoznania powództwa cywilnego lub zgłoszenia zamiaru działania w charakterze oskarżyciela posiłkowego ubocznego, pokrzywdzony ma pewne uprawnienia, choć utracił status strony posiadany *ex lege* w poprzednim stadium procesu karnego, a nie nabył go jeszcze w postępowaniu sądowym)⁷.

³ W art. 1 decyzji pojawia się definicja terminu „ofiara” z komentarzem, że nadane temu terminowi znaczenie prawne ma zastosowanie na gruncie tego aktu prawnego. Za ofiarę przestępstw uznać zatem należy osobę fizyczną, która doznała szkody, włączając w to uszkodzenie ciała lub szkodę psychiczną, cierpienie emocjonalne lub stratę ekonomiczną spowodowane bezpośrednio przez działania lub zaniechania stanowiące naruszenie prawa karnego państwa członkowskiego.

⁴ Zwrócić należy uwagę, że art. 1(d) definiuje termin „postępowanie”, szeroko obejmując jego zakresem zarówno postępowanie karne (rozumiane zgodnie z porządkiem krajowym danego i państwa), jak i wszelkie kontakty ofiary z jakąkolwiek władzą, służbą publiczną lub organizacją udzielającą wsparcia ofiarom w związku z ich sprawą – przed, w trakcie lub po procesie karnym.

⁵ Por. A. Tusiński, *Sytuacja osób pokrzywdzonych w wyniku przestępstwa w Unii Europejskiej*, „Palestra” 2006, nr 7-8, s. 205-212.

⁶ Zob. art. 49 k.p.k.; na gruncie polskich rozwiązań karnoprosesowych pokrzywdzonym może być nie tylko osoba fizyczna, której dobro prawne zostało bezpośrednio narażone lub zagrożone przez przestępstwo, ale także osoba prawna, a nadto jednostka państwowa, społeczna lub samorządowa nieposiadająca osobowości prawnej.

⁷ Zob. także ciekawe rozważania o sytuacji procesowej pokrzywdzonego w postępowaniu przeciwko osobie niepożyczalnej – R. Kmiecik, *Pokrzywdzony w postępowaniu karnym przeciwko osobie nie-*

Decyzja ramowa zakłada także, że jeśli istnieje potrzeba ochrony ofiar (zwłaszcza tych szczególnie wrażliwych) przed skutkami dostarczania dowodów na sali rozpraw, prawo krajowe zapewniać będzie możliwość podjęcia przez sąd rozpoznający sprawę decyzji o takim sposobie składania przez nich zeznań, by – umożliwiając realizację celu tej czynności w postaci dostarczenia dowodu – zapewnić wszelkie środki ochrony zeznających, zgodne z podstawowymi zasadami⁸. Wśród nich wymienić można wskazane także w art. 8 decyzji środki ochrony prywatności i ochrony obrazu fotograficznego ofiar⁹, a także środki zmierzające do uchronienia pokrzywdzonego od spotkania z oskarżonym zarówno na sali rozpraw, jak i poza nią poprzez zapewnienie np. osobnych poczekalni w pomieszczeniach sądowych, przeznaczonych tylko dla ofiar, odizolowanych od pomieszczenia, w którym przebywa oskarżony. Dobrym przykładem sposobu realizacji tych reguł w polskim ustawodawstwie karnoprosesowym są aktualnie obowiązujące unormowania zawarte w art. 177 § 1a k.p.k., art. 183 k.p.k., art. 184 k.p.k., art. 185a i art. 185b k.p.k., regulujące odpowiednio możliwość korzystania ze środków audiowizualnych i przesłuchiwanie na odległość, możliwość anonimizacji świadka, a także specjalne reguły przesłuchiwanie świadka, który jako pokrzywdzony przestępstwem z działu XXV i XXVI Kodeksu karnego, w chwili przesłuchiwania nie ukończył 15 roku życia. Należy jednak mieć na uwadze, że choć decyzja ramowa ma na względzie przede wszystkim ochronę i pomoc karnoprosesową dla ofiar przestępstw, a zatem – zgodnie z zawartą w niej definicją – odnosi się do osób fizycznych, to jednak w polskim porządku prawnym pokrzywdzonym może być także osoba prawna, a nadto inne podmioty wskazane w treści art. 49 k.p.k. Warto zatem podkreślić, iż polski ustawodawca w omawianej poniżej nowelizacji przepisów Kodeksu postępowania karnego rozszerza zakres uprawnień procesowych pokrzywdzonych będących osobami fizycznymi, ale jednocześnie wyrównuje (w zakresie przyznanych środków ochrony i pomocy karnoprosesowej) ich pozycję procesową z pozycją posiadaną już przed nowelizacją przez pokrzywdzonych niebędących osobami fizycznymi¹⁰.

Nabycie statusu strony procesowej ma znaczenie przede wszystkim dla możliwości działania w procesie karnym, a zwłaszcza dla realizowania tych praw procesowych, które przyznaje się stronom procesu. W szczególności jest to prawo do wypowiadania się (i prawo do bycia wysłuchanym), jak też prawo inicjatywy dowodowej oraz do zaskarżania decyzji procesowych. Postanowienia decyzji ramowej przewidują dla państw członkowskich wymóg zapewnienia pokrzywdzonym prawa do wypowiadania się w procesie karnym, nakładając jednocześnie obowiązek podjęcia takich środków, jakie są właściwe do wysłuchania ofiar „wyłącznie w stopniu koniecznym dla postępowania

porcytalnej (art. 31 § 1 k.k.), w: Z. Ćwiąkalski, G. Artymiak (red.), *Współzależność prawa karnego materialnego i procesowego*, Warszawa 2009, s. 477-490.

⁸ Art. 8 ust. 4 decyzji ramowej.

⁹ A także ich rodzin i osób mających pozycję zbliżoną do rodziny; por. art. 8 ust. 2 decyzji ramowej.

¹⁰ Chodzi zwłaszcza o zwiększenie w procesie karnym udziału radców prawnych, którzy będą mogli w szerszym niż dotąd zakresie występować w roli pełnomocnika procesowego pokrzywdzonych, a nadto o wprowadzenie przymusu adwokacko-radcowskiego dla niektórych czynności procesowych.

karnego”¹¹. Ponieważ wypowiedzi pokrzywdzonego w toku postępowania karnego (niezależnie od nabytego w tym postępowaniu statusu, tzn. jako strona procesu czy jedynie świadek) stanowią środek dowodowy, ważne jest nie tylko to, że ofiara ma zagwarantowane prawo do dostarczenia tego dowodu, ale także prawo do ochrony w związku z tym faktem. Jak wyżej wskazano, polski ustawodawca zatroszczył się już wcześniej¹² o implementację tych reguł postępowania do polskiego prawa karnego procesowego.

Istotnym, trwałym rysem polityki ochrony ofiar przestępstw, zarówno na gruncie europejskim, jak i krajowym, jest zapobieganie powtórnemu pokrzywdzeniu, jakim mogłyby one ulec w związku z ich udziałem w procesie karnym toczącym się wobec sprawcy przestępstwa. Potrzeba ochrony i pomocy karnoprosesowej wynika zatem nie tylko z faktu pokrzywdzenia wywołanego przestępstwem, ale także z obawy przed wtórną wiktymizacją ofiary przestępstwa, która może mieć miejsce znacznie później niż sam czyn – w toku rozstrzygania o odpowiedzialności karnej sprawcy tego przestępstwa. Nakaz decyzji ramowej, by chronić ofiary przestępstw, w szczególności te uznawane za szczególnie wrażliwe, został już w dużym stopniu uwzględniony przez polskiego prawodawcę przy okazji nowelizacji przepisów Kodeksu postępowania karnego w latach 2003-2007. Wskazać należy zwłaszcza te polskie instytucje karnoprosesowe, które chronią ofiary szczególnie wrażliwe w rozumieniu decyzji ramowej. Należy tu wspomnieć wymienione wyżej przepisy o specjalnym trybie przesłuchiwania w charakterze świadka pokrzywdzonego przestępstwem z działu XXV i XXVI k.k., który nie ukończył w chwili przesłuchania 15 lat – powinien być on przesłuchiwany tylko raz, przez sąd (nawet w postępowaniu przygotowawczym), w obecności psychologa, na posiedzeniu, w którym mogą brać udział prokurator, pełnomocnik pokrzywdzonego i obrońca oskarżonego (art. 185a k.p.k.). Procedurę tę zastosować można również wobec świadka niebędącego pokrzywdzonym, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, w sprawie o przestępstwo z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej albo przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajności (art. 185b k.p.k.), a także możliwość wydania postanowienia o zachowaniu w tajemnicy danych umożliwiających ustalenie tożsamości świadka (art. 184 k.p.k.).

Procesowa ochrona pokrzywdzonych w toku procesu karnego jest realizowana na kilku płaszczyznach. Analizując postanowienia decyzji ramowej i czyniąc je punktem odniesienia oceny ostatnich zmian w Kodeksie postępowania karnego, należy stwierdzić, że w zakresie, w jakim odnoszą się one do sytuacji procesowej pokrzywdzonego, można je uznać za nowe instrumenty ochrony karnoprosesowej oraz pomocy karnoprosesowej. Zauważyć jednak należy, że podział taki nie jest rozłączny, bowiem niektóre z omawianych rozwiązań spełniają funkcję ochronne, a jednocześnie – stanowiąc swoiste wsparcie dla pokrzywdzonego – uznane być mogą za środki pomocy karnoprosesowej.

Oceniając te kwestie na płaszczyźnie nakazów płynących z postanowień decyzji ramowej wskazać należy, że ściśle procesowe uprawnienia w zakresie

¹¹ Art. 3 decyzji.

¹² Wskazać tu należy zmiany w k.p.k. dokonane zwłaszcza w latach 2003-2007.

uzyskania pomocy od organów prowadzących postępowanie karne są w sposób oczywisty zależne od roli procesowej, jaką w tym procesie pełni ofiara przestępstwa. Jednak wspólnym elementem ochrony i pomocy karnoprosesowej jest prawo do uzyskiwania informacji (a także w postaci negatywnej – prawo do rezygnacji z uzyskania informacji). Prawo to pokrzywdzony ma gwarantowane art. 4 i 5 decyzji ramowej. Uprawnienie to realizuje się poprzez przyznanie ofiarom – już na etapie składania zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa¹³ – prawa do uzyskiwania od organów prowadzących już lub mających kompetencję do wszczęcia lub prowadzenia postępowania wszelkich informacji mających znaczenie dla ochrony interesów ofiary. Do takich informacji zalicza się m.in. wiedzę o sposobie i terminie do zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa (art. 4 ust. 1 lit. c), o procedurze, jaka w wyniku tego zawiadomienia zostanie podjęta w sprawie i o roli, jaką ofiara przestępstwa będzie mogła pełnić we wszczętym procesie karnym (lit. d). Jeśli pokrzywdzony – będąc powiadomionym przez organ procesowy o uprawnieniu do uzyskania informacji – ma takie życzenie, organy procesowe mają obowiązek zapoznać go z konsekwencjami złożonej przez niego „skargi”¹⁴, z istotnymi czynnikami umożliwiającymi wgląd w przebieg postępowania karnego (o ile zostało wszczęte), ze sposobem zakończenia tego postępowania, a w szczególności z zapadłym w jego toku wyrokiem sądowym. Pokrzywdzony ma także prawo do uzyskania informacji o tym, czy sprawca czynu został w toku procesu karnego lub po jego zakończeniu zwolniony z aresztu albo zakończył lub przerwał odbywanie kary (art. 4 ust. 3 decyzji). W prawie polskim można odnaleźć przepisy o podobnym zakresie normowania. Prawo do uzyskiwania przez uczestników postępowania informacji w toku procesu wyprowadza się z treści art. 16 k.p.k., przewidującego obowiązek lojalnego zachowywania się organów procesowych wobec uczestników procesu. Natomiast uprawnienie otrzymania powiadomienia o zwolnieniu z aresztu przez sprawcę czynu przyznano pokrzywdzonemu w art. 253 § 3 k.p.k.¹⁵

Nowelizacja Kodeksu postępowania karnego z listopada 2009 r. przynosi nowe uprawnienie pokrzywdzonym. Zmiana w treści art. 334 § 2 k.p.k. zwiększa gwarancje procesowe pokrzywdzonego, który uzyskuje w wyniku nowelizacji tego przepisu uprawnienie do uzyskania informacji od oskarżyciela publicznego, wnoszącego do sądu akt oskarżenia, już nie tylko o treści przepisu art. 335 i 387 k.p.k.¹⁶ oraz o uprawnieniach związanych z dochodzeniem

¹³ W art. 4 ust. 1 decyzji nr 2001/220/WSiSW mowa jest o prawie do informacji „począwszy od pierwszego kontaktu z organami ścigania”, co wskazuje na objęcie tym uprawnieniem także tych ofiar, które jeszcze nie uczestniczą w żadnej roli w postępowaniu karnym.

¹⁴ Rozumianej (zależnie od regulacji krajowej w państwie członkowskim) jako zawiadomienie lub żądanie wszczęcia postępowania karnego wobec sprawcy czynu.

¹⁵ W. Grzeszczyk, *Zmiany w prawie karnym wprowadzone ustawą z 16 kwietnia 2004 r., „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 9, s. 71-79; H. Paluszkievicz, B. Janusz, *Europejskie wątki ostatnich nowelizacji polskiego kodeksu postępowania karnego*, w: P. Wiliński, O. Krajniak, B. Guzik (red.), *Prawo wobec wyzwań współczesności*, Poznań 2006, s. 312-313.*

¹⁶ Tzn. o załączeniu do aktu oskarżenia wniosku o skazanie oskarżonego bez przeprowadzania rozprawy (art. 335 k.p.k.) lub o możliwości złożenia przez oskarżonego na rozprawie wniosku o dobrowolne poddanie się karze (art. 387 k.p.k.).

roszczeń majątkowych, ale także o treści przepisu art. 49a k.p.k., co znacząco poprawia sytuację procesową tego uczestnika procesu w zakresie kompensaty szkody odniesionej w wyniku przestępstwa, zwłaszcza że zmianom w prawie karnym procesowym towarzyszą również zmiany w Kodeksie karnym, m.in. w zakresie art. 46 k.k.

Kolejnym istotnym z punktu widzenia pokrzywdzonych uprawnieniem powiązanym z toczącym się procesem karnym jest prawo do uzyskania pomocy prawnej polegającej na udzieleniu porady prawnej (w uzasadnionych statusem materialnym pokrzywdzonego sytuacjach także nieodpłatnie). Prawo to jednak przyznano wyłącznie tym ofiarom, które w procesie karnym mają status stron tego postępowania (art. 6 decyzji ramowej). Natomiast uprawnienie do zwrotu wydatków poniesionych przez pokrzywdzonych w związku z ich uzasadnionym udziałem w postępowaniu karnym zapewniono w decyzji ramowej zarówno ofiarom posiadającym status stron, jak i tym, którzy występowali w nim wyłącznie w charakterze świadka (art. 7). W nawiązaniu niejako do tej wytycznej z decyzji ramowej, polski ustawodawca dokonał nowelizacji kilku przepisów Kodeksu postępowania karnego, które dotyczą udziału w postępowaniu karnym pełnomocnika procesowego. Nadal jednak polski Kodeks postępowania karnego nie gwarantuje pokrzywdzonym prawa do pomocy tłumacza, choć analogiczne uprawnienie przyznaje podejrzanemu i oskarżonemu na mocy art. 72 § 1 k.p.k. W doktrynie zasadnie wskazuje się, że dochodzi do asymetrii uprawnień pokrzywdzonego i oskarżonego, mimo iż jednym z zadań procesu karnego jest uwzględnianie prawnie chronionego interesu pokrzywdzonego¹⁷.

Zmiana dotychczasowej treści art. 88 k.p.k. wprowadza zasadę, iż pełnomocnikiem w procesie karnym może zostać zarówno adwokat, jak i radca prawny, do których stosować się będzie odpowiednio art. 77, 78, 83, 84 i 86 § 2 k.p.k.¹⁸ Zatem radca prawny będzie mógł być pełnomocnikiem w procesie karnym, niezależnie od statusu osoby przez niego reprezentowanej (osoba fizyczna, osoba prawna, instytucja państwowa, samorządowa lub społeczna, jednostka organizacyjna niemająca osobowości prawnej), podobnie jak adwokat. Rozwiązanie to w zamierzeniu ustawodawcy usunie wynikające z obowiązujących przepisów zawężenie dostępności pomocy prawnej, niekorzystne zwłaszcza dla osób fizycznych, a wynikające obecnie z występowania w charakterze pełnomocnika takiej osoby wyłącznie adwokata. Nowelizacja obejmuje także art. 55 k.p.k., w którym dotychczasowa treść § 2 otrzymała nowe brzmienie. Istotą zmiany jest rozszerzenie dotychczasowego zakresu tzw. „przymusu adwokacko-radcowskiego” poprzez umożliwienie każdemu pokrzywdzonemu (a nie tylko pokrzywdzonej instytucji państwowej, samorządowej lub społecznej) korzystanie z pomocy radcy prawnego przy sporządzeniu i wniesieniu do sądu tzw. subsydiarnego aktu oskarżenia. W ten sposób ustawodawca docenił nie tylko kwalifikacje fachowe radców prawnych,

¹⁷ S. Stachowiak, *Uprawnienie pokrzywdzonego do korzystania z pomocy tłumacza w polskim procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2000, nr 12, s. 1-14; R. A. Stefański, *Udział tłumacza w postępowaniu karnym jako przejaw rzetelnego procesu karnego*, w: J. Skorupka (red.), *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy*, Warszawa 2009, s. 376.

¹⁸ Przepisy dotyczą udziału obrońcy w procesie karnym.

ktorzy od dnia wejścia w życie noweli uzyskają możliwość uczestniczenia w szerszym zakresie w postępowaniach karnych, ale także – co istotniejsze – ułatwił uzyskiwanie w szerszym zakresie pomocy prawnej tym pokrzywdzonym, którzy wobec braku skargi oskarżyciela publicznego pozbawieni byłiby prawa do sądu. Tym samym stosunkowo rzadko wykorzystywany w praktyce instrument w postaci skargi subsydiarnej może zyskać na znaczeniu, zwłaszcza że nowelizacja tego przepisu, w powiązaniu z możliwością dalszego udziału radcy prawnego sporządzającego subsydiarny akt oskarżenia w toku zainicjowanego przed sądem postępowania (na co pozwala wspomniany wyżej art. 88 k.p.k. po zmianach), daje pokrzywdzonemu rzeczywistą pomoc karnoprosesową, jednocześnie służąc pełniejszej niż dotąd ochronie jego praw.

Do tej samej grupy środków pomocy i ochrony karnoprosesowej zaliczyć należy kolejny instrument wprowadzony do systemu prawa karnego procesowego omawianą nowelizacją Kodeksu postępowania karnego, mianowicie zmianę w treści art. 446 § 2 k.p.k., która pozostaje w związku z umożliwieniem przez ustawodawcę radcom prawnym szerszego udziału w procesie karnym. Istotą noweli jest umożliwienie pokrzywdzonym korzystania z pomocy fachowej radcy prawnego jako podmiotu uprawnionego do sporządzania apelacji od wyroku karnego zapadłego przez sądem okręgowym działającym jako sąd pierwszej instancji. Przymus sporządzenia apelacji od wyroku sądu okręgowego stał się od 8 czerwca 2010 r. „pełnym” przymusem adwokacko-radcowskim, bowiem ten środek odwoławczy – o ile nie będzie pochodził od prokuratora lub pełnomocnika będącego radcą prawnym – powinien być sporządzony przez adwokata. Zmiana ta, w zestawieniu z art. 88 k.p.k. w nowym brzmieniu, umożliwia korzystanie przez pokrzywdzonych z fachowej pomocy radcy prawnego jako pełnomocnika procesowego pokrzywdzonego, i to niezależnie od tego, w jakiej kategorii pokrzywdzonych (zgodnie z dyspozycją art. 49 k.p.k.) pokrzywdzony się znajduje. W praktyce na zmianie przepisu skorzystają przede wszystkim ci pokrzywdzeni, którzy są osobami fizycznymi, a zatem w pełniejszym zakresie odpowiadający definicji ofiary z decyzji ramowej. Stąd też nowe rozwiązanie zaliczone być może do grupy środków służących ochronie i pomocy karnoprosesowej pokrzywdzonych.

Ciekawym, nowym środkiem ochrony karnoprosesowej pokrzywdzonego jest także zmodyfikowana instytucja dozoru. Zmiana dotychczasowej treści art. 275 k.p.k. polega na nadaniu nowego brzmienia § 2 oraz dodaniu nowych § 3-5. Po nowelizacji przepis art. 275 k.p.k. w znacznie szerszym zakresie będzie chronił pokrzywdzonych, zwłaszcza tych, którzy są osobami najbliższymi dla oskarżonego lub z nim zamieszkują. Istotą nowego środka ochrony pokrzywdzonych jest odsunięcie oskarżonego od ofiar popełnionego przez niego czynu zabronionego, polegającego na tzw. przemocy domowej. Nie ma wątpliwości, że brak tego instrumentu powodował stan permanentnego zagrożenia i narażenia pokrzywdzonych na oddziaływanie oskarżonego w czasie toczącego się wobec niego postępowania karnego o takie czyny. Ofiary przemocy domowej w większości przypadków były bezradne i tylko usunięcie się spod wpływu sprawcy mogło zapewnić im ochronę. Dostrzegając ten problem, ustawodawca stanął po stronie pokrzywdzonych, wyposażając ofiary przestępstw w nowy środek ochrony o charakterze karnoprosesowym. Oskarżony, tak jak dotąd,

w toku toczącego się postępowania będzie mógł zostać oddany pod dozór policji, lecz ten środek przymusu został tak zmodyfikowany, że może w sposób realny chronić pokrzywdzonych. Oddanie oskarżonego pod dozór połączone będzie z pewnymi obowiązkami. Zasadniczą zmianą w treści §2 jest dodanie do dotychczas wskazanych w tym przepisie obowiązków towarzyszących orzekaniu o dozorze możliwości wprowadzenia zakazu kontaktowania się oskarżonego z pokrzywdzonym lub z innymi osobami, a także na zakazie przebywania oskarżonego w określonych miejscach. Nowa regulacja, zawarta w dodanych §3-5, przewiduje możliwość zastąpienia tymczasowego aresztowania (w przypadkach gdy zachodzą przesłanki do zastosowania tego izolacyjnego środka zapobiegawczego); dozorem, jeśli oskarżony popełnił przestępstwo z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej na szkodę osoby najbliższej albo innej osoby wspólnie z nim zamieszkującej, lecz w wyznaczonym terminie opuści lokal zajmowany wspólnie z pokrzywdzonym, wskazując organowi procesowemu miejsce swego pobytu (§3). Oddany pod dozór policyjny oskarżony będzie miał obowiązek stawiania się we wskazanej w postanowieniu o zastosowaniu dozoru jednostce organizacyjnej policji z dokumentem stwierdzającym jego tożsamość, a nadto będzie musiał wykonywać polecenia wydawane mu w celu dokumentowania przebiegu dozoru oraz udzielać informacji koniecznych do ustalenia, czy stosuje się on do wymagań wskazanych w postanowieniu (§4). Jeśli oskarżony nie będzie stosował się do tych wymagań, organ dozoruujący niezwłocznie zawiadamiać będzie o tym sąd lub prokuratora, który wydał postanowienia o dozorze (§5). Jeśli oskarżony nie zastosuje się do „warunków” związanych z zastosowaniem wobec niego dozorem, musi liczyć się z możliwością zastosowania wobec niego innych nieizolacyjnych środków zapobiegawczych, a także tymczasowego aresztowania. Z punktu widzenia potrzeb pokrzywdzonego nowy kształt normatywny dozoru daje nadzieję na pełniejszą ochronę jego praw w toku procesu karnego.

Jednym z widocznych nurtów w polityce ochrony karnoprocessowej pokrzywdzonych jest umożliwienie im kompensaty szkód poniesionych w wyniku przestępstwa. Wystarczy wskazać w tej mierze choćby na postanowienia decyzji ramowej (art. 9), a zwłaszcza na postanowienia dyrektywy Rady nr 2004/80/WE z 29 kwietnia 2004 r. odnoszące się do kompensaty dla ofiar przestępstw¹⁹. Pierwszym wymagającym uwagi zagadnieniem jest problem uzyskania w związku z prowadzonym postępowaniem karnym i w jego toku naprawienia szkody od bezpośredniego jej sprawcy czyli od oskarżonego. Decyzja ramowa nakłania państwa członkowskie do propagowania mediacji pomiędzy sprawcą i ofiarą. Mediacja w sprawach karnych, zgodnie z legalną definicją podaną w art. 1 pkt e) decyzji ramowej, powinna być rozumiana jako „prowadzone przez kompetentną osobę poszukiwanie (przed lub w trakcie postępowania karnego), rozwiązania wynegocjowanego między ofiarą a sprawcą przestępstwa”. Rozwiązanie to powinno być promowane przez państwa członkowskie i respektowane jako forma wspierania pokrzywdzonych w dążeniu do kompensacji szkód, poprzez choćby zapewnienie wykonalności porozumień zawieranych w tym trybie przez ofiarę i sprawcę czynu (art. 10

¹⁹ Dz. Urz. UE, L 261/15 z 6 sierpnia 2004 r., s. 65.

decyzji ramowej). W nurt ten wpisuje się kolejna z omawianych zmian, dokonana w przepisach Kodeksu postępowania karnego nowelizacją z listopada 2009 r. Ustawodawca, pod wpływem słusznej krytyki²⁰, dokonał zasadniczych (można by rzec: „konstrukcyjnych”) zmian w dziale X k.p.k., przemodelowując całkowicie tryb postępowania przyspieszonego (rozdział 54a).

Najważniejszą zmianą jest wprowadzenie zasady, iż w postępowaniu przyspieszonym stosuje się przepisy o postępowaniu uproszczonym, a nie – jak dotąd – przepisy o postępowaniu zwyczajnym (art. 517a k.p.k.). W ten sposób przyjęto w założeniach konstrukcyjnych postępowania przyspieszonego (podobnie jak w innych postępowaniach szczególnych w k.p.k.) tzw. metodę kolejnych wyjść²¹. Istotą takiego rozwiązania jest określenie trybu przyspieszonego nie jako trybu szczególnego postępowania zwyczajnego, lecz jako trybu szczególnego postępowania uproszczonego (art. 517a k.p.k.) oraz inne ukształtowanie obowiązków i praw procesowych oskarżonego (rezygnacja z obligatoryjnego zatrzymania i przymusowego doprowadzenia sprawy do sądu; możliwość wręczenia wezwania do stawienia się – art. 517b § 3 i 4 k.p.k.; dopuszczenie możliwości prowadzenia rozprawy pod nieobecność oskarżonego bez uznania wyroku wydanego w takim wypadku przez sąd za wyrok zaoczny – art. 517e § 2 k.p.k.; rezygnacja z obligatoryjnej obrony oskarżonego w postępowaniu przed sądem).

W kontekście omawianych w niniejszym opracowaniu kwestii, tzn. wskazania środków służących ochronie karnoprosesowej pokrzywdzonych, należy zasygnalizować, iż w wyniku nowelizacji wprowadzono możliwości zastosowania w procesie karnym toczącym się w tym trybie instytucji skazania bez rozprawy oraz składania przez prokuratora wniosku o takie skazanie w trybie art. 335 k.p.k., a nadto możliwość wnioskowania przez podejrzanego o dobrowolne poddanie się odpowiedzialności (art. 387 k.p.k.) jeszcze w postępowaniu przygotowawczym (art. 517c k.p.k.). Ze względu na postrzeganie tych instytucji procesowych jako konsensualnych²², ściśle związanych z ochroną interesów pokrzywdzonego w procesie karnym, należy podkreślić, że wraz z wprowadzoną zmianą pokrzywdzeni otrzymują także pełniejszą ochronę karnoprosesową. Może być ona realizowana już nie tylko w sprawach o przestępstwa poważniejsze, lecz także w procesach o czyny chuligańskie i drobniejsze występki, dla których przewidziany jest tryb przyspieszony.

²⁰ A. Kołodziejczyk, *Postępowanie przyspieszone (uwagi krytyczne)*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 7-8, s. 108-119; T. Razowski, *Zatrzymanie oskarżonego w postępowaniu przyspieszonym*, „Prokuratura i Prawo” 2008, nr 3, s. 23-30; S. Momot, A. Ważny, *Postępowanie przyspieszone w praktyce*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 11-12, s. 110-126.

²¹ Szerzej zob. S. Waltoś, *Postępowania szczególne w procesie karnym*, Warszawa 1978; D. Kala, *Tryby szczególne w kodeksie postępowania karnego w świetle poglądów prezentowanych w doktrynie i judykaturze*, Toruń 2005; idem, M. Jeż-Ludwichowska, *Postępowanie przyspieszone – analiza rozwiązań ustawowych*, w: I. Nowikowski (red.), *Problemy stosowania prawa sądowego. Księga ofiarowana Profesorowi Edwardowi Skrętowiczowi*, Lublin 2007 i podana tam literatura.

²² E. Kruk, *Korzenie i koncepcja konsensualizmu w postępowaniu karnym*, „Annales UMCS”, t. XLVIII, Sectio G, 2001, s. 85 i n.; P. Kardas, *Konsensualne sposoby rozstrzygania w świetle nowelizacji Kodeksu postępowania karnego z 10 stycznia 2003 r.*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 1, s. 36 i n.; H. Paluszkievicz, *Pierwszoinstancyjne wyrokowanie merytoryczne poza rozprawą w polskim procesie karnym*, Warszawa 2008, s. 57 i n. oraz podana tam literatura.

Rozważania niniejsze ograniczone zostały wyłącznie do kwestii związanych z procesem karnym i na tym tle – w związku ze zmianami, jakich dokonał ustawodawca 8 czerwca 2010 r. w Kodeksie postępowania karnego – analizowane były nowe środki ochrony i pomocy karnoprosesowej dla pokrzywdzonych. Ich ocena nastąpi w praktyce, gdyż szersze korzystanie przez osoby fizyczne (pokrzywdzonych) z pomocy radców prawnych jako pełnomocników w procesie karnym, korzystne skutki odizolowania od pokrzywdzonych sprawców przestępstw „przemocy w rodzinie” na skutek nowego kształtu normatywnego instytucji dozoru, bądź też szersze korzystanie przez pokrzywdzonych z możliwości naprawienia przez oskarżonego szkody wyrządzonej przestępstwem w ramach instytucji konsensualnych w postępowaniach toczących się w trybie przyspieszonym da odpowiedź, czy środki te są wystarczające i dobrze „skrojone”. Już dziś – u progu ich obowiązywania w polskim prawie karnym procesowym – można jednak stwierdzić, że wpisują się one w europejski nurt ochrony karnoprosesowej ofiar przestępstw i stanowią jako środki pomocy karnoprosesowej mocne wsparcie dla pokrzywdzonych.

dr hab. Hanna Paluszkiewicz
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu
hanna.paluszkiewicz@amu.edu.pl

NEW MEASURES PROTECTING THE VICTIM IN POLISH CRIMINAL PROCEEDINGS AND THE EUROPEAN UNION CRIMINAL POLICY

S u m m a r y

The paper focuses on the new solutions in criminal proceedings arising from the amended Code of Criminal Procedure in force in Poland as of 8 June 2010. The assessment of the recent changes in Polish criminal proceedings was made using the analysis of the Framework Decision 2001/220 of the Justice and Home Affairs Council of the EU which served as a reference point. It was established that the amended, or new, regulations aim to provide instruments that protect and support the victim. The rights of a victim who is a natural person have been extended and levelled up to the position of victims who are not natural persons which was already guaranteed to them before the Code was amended. The procedural protection of victims in the course of a criminal trial is offered at many levels, or platforms, using different methods. The recent amendments to the Polish Code of Criminal Procedure are in line with the developments in that area in the EU and provide a more comprehensive protection of a victim while ensuring general support as well.